

<http://doi.org/10.31861/pytlit2022.105.147>

УДК 323.113 (=161.2)

ЗАКОРДОННІ УКРАЇНЦІ В РАДЯНСЬКОМУ ЖИТТІ ВАЛЕР'ЯНА ПОЛІЩУКА

Олеся Романівна Омельчук

orcid.org/0000-0002-4945-595X

omelchuk_olesia@ukr.net

Кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця

Відділ теорії літератури

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Бул. М. Грушевського, 4, 01001, м. Київ, Україна

Анотація. Вивчення невідомої публіцистичної спадщини В. Поліщука 1918–1919 рр., його щоденникових записів та матеріалів заведеної на письменника кримінальної справи свідчить про те, що візія України як національно-культурної єдності в межах етнічних українських земель не тільки не зникла з його творчості радянського періоду, а свідомо й цілеспрямовано продовжувалася у різножанрових культурних практиках митця. Одними з важливіших напрямів цієї діяльності В. Поліщука стало налагодження творчих контактів з письменниками-емігрантами, а також розроблювана ним концепція українського радіо-журналу. У статті досліджуються зв'язки В. Поліщука з такими митцями-емігрантами, як Володимир Винниченко, Микита Шаповал, Олександр Олесь, Павло Ковжун. Аналіз їхніх контактів дає підстави зробити висновок про перманентну потребу письменників по різні лінії радянського кордону підтримувати творчий діалог, початок якого був закладений у дорадянський період, тобто у часи Центральної Ради / Гетьманату / Директорії.

Ключові слова: еміграція; Володимир Винниченко; Микита Шаповал; Олександр Олесь; Павло Ковжун; „Червоний шлях”; „Нова Україна”.

Радянська культурна політика 1920-х років, претендуючи на новий цивілізаційний відлік у формуванні мистецького руху, особливо гостро реагувала на останні події нерадянської історії. Альтернативний і критичний голос стосовно пролетарських перетворень представляли тоді закордонні українці, політичні емігранти. Їхній вплив на суспільні процеси Радянської України особливо відчувався в першій половині 1920-х років, коли компартійне керівництво шукало прихильників серед національних кіл, в тому числі – й закордонних, спонукаючи їх долучатися до так званого радянського будівництва, а заодно використовуючи у своїх інтересах персональні контакти між тими, хто опинився по різні лінії українських кордонів.

Зв'язки, які налагоджувалися між „радянцями” та „закордонцями” упродовж 1920-х років, дуже часто були діалогом колишніх діячів одних і тих самих державних, партійних, військових і культурних установ, тобто свідків і учасників подій періоду Центральної Ради / Гетьманату / Директорії. Серед таких – Володимир Винниченко, Олександр Олесь, Микита Шаповал, Павло Ковжун, стосунки між якими зав'язалися ще за кілька років до революційних подій 1917 року, продовжившись або відновлюючись у нових історичних реаліях. З усіма ними перетиналися життєві шляхи Валер'яна Поліщука, зокрема тоді, коли згадані митці стали емігрантами, а він залишився на підрадянській території.

У липні 1927 року, відповідно до оприлюднених документів Державного Політичного Управління (ДПУ), Валер'ян Поліщук говорив таке:

Все таки заслуги української еміграції великі. Адже якби не було б „Нової України”, то не було б і „Червоного шляху”, та інших українських журналів. Чим більше шумлять емігранти, тим більше вони приносять користі для українського національного руху, адже дають нам можливість добре торгуватися за Україну¹ (Даниленко 2012: с. 160).

---

¹ Переклад українською мовою документів ДПУ та заведеної на В. Поліщука кримінальної справи мій (О. О.).

Висловлювання письменника, зафіксоване в агентурному повідомленні, можна було б поставити під сумнів, якби не велика кількість інших фактів, які вказують на те, що вони мали реальну підоснову та відображали справжні настрої української інтелігенції.

У своїй діяльності емігрантські діячі виходили з того, що їхня батьківщина перебуває під тимчасовою російсько-більшевицькою окупацією, а тому свою головну увагу скеровували у бік Радянської України. Лідери емігрантського середовища закликали співвітчизників – незалежно від місця проживання – рятувати українців від фізичного та духовного голоду (Наш 1922: с. 4). Саме таке звертання містилося в першому числі згаданого Валер'яном Поліщуком емігрантського журналу „Нова Україна”, що почав виходити в Празі 1922 року.

Із січня 1923 року головними редакторами „Нової України” стали Володимир Винниченко і Микита Шаповал. Завдяки їхній участі журнал відразу набув нового вигляду, в ньому суттєво посилилася літературна частина. Перші шість чисел видання були прикметні появою художніх творів не лише емігрантських, а й радянських авторів: окрім текстів О. Олеса, А. Павлюка, В. Винниченка, О. Бабія, там з'явилася проза Г. Косинки та В. Підмогильного. У цей же час В. Винниченко був головою комітету допомоги голодуючим в Україні та займався організацією харчових пакунків, зокрема для В. Підмогильного та Г. Косинки.

Вихід журналу „Нова Україна” (м. Прага) в новому форматі 1923 року, а через чотири місяці того самого року – „Червоного шляху” в Харкові є лише одним із прикладів того, як діяльність закордонних українців стала поштовхом до пожвавлення радянського видавничого життя. Принаймні, на це чітко вказувала редакційна передмова до „Червоного шляху”, де кількаразово згадувався еміграційний проект та два його очільники, В. Винниченко і М. Шаповал.

Перший головний редактор „Червоного шляху” Григорій Гринько, як і один із очільників „Нової України” Микита Шаповал, свого часу належали до партії „есерів” (Українська Партія Соціалістів-Революціонерів), а В. Поліщук поділяв її політичні погляди з 1917 до 1920 року. За його словами, він був одним із тих, хто брав у часть в організації „Червоного шляху”, хоча й не

прижився в редакції (Капустянський 1925: с. 44). Показово, що саме Поліщукова поема „Адигейський співець” відкривала перший номер новопосталого радянського часопису, а через кілька років він присвятить Г. Гринькові поетичну збірку „Металевий тембр” (1927). Імовірно, зміна головного редактора „Червоного шляху” (через п’ять місяців замість Г. Гринька призначено О. Шумського) підважила Поліщукові позиції у цьому видавничому проекті.

Перше число „Червоного шляху” містило інформацію, яка наводить на думку про заплановану співпрацю із „Новою Україною”. Принаймні в одній із рубрик харківського видання з’явилося повідомлення про те, що одне з празьких видавництв „запропонувало групі київських українських письменників зредагувати альманах «Нова Україна». Редакторами запрошені: проза – Косинка, поезія – Тичина і критика – Зеров” (Творча 1923: с. 256). Невідомо, наскільки серйозними були озвучені наміри, але вже наступне число „Червоного шляху” продемонструвало неможливість співпраці між радянськими і емігрантськими літераторами.

Отже, на сторінках другого номера „Червоного шляху” з’явився лист-відмежування В. Підмогильного від „органічного зв’язку” із „Новою Україною” та іншими закордонними групами (Підмогильний 1923). До цього листа редакція журналу додала свій коментар, в якому, назвавши „Нову Україну” контрреволюційною, солідаризувалася з іще однією публікацією, а саме – із дописом Миколи Хвильового під назвою „Художні матеріали в «Новій Україні»”. Крім критичного відгуку про літературні твори на сторінках „Нової України”, Микола Хвильовий висловив низку закидів Валер’янові Підмогильному (симпатії до „оселедочно-повстанського руху”, захоплення „петлюрівською романтикою”, тенденцію „петлюрівської агітки”). Микола Хвильовий натякав на флюгерство позиції Підмогильного, припускаючи, що останній каятиметься за свою сумнівну ідеологічну позицію (Кароль 1923). Інакше кажучи, сам факт співпраці із закордонним часописом дав старт окремій кампанії, яка розпочалася в українській радянській пресі. У ній не забули і про Г. Косинку, чиє оповідання – як писалося в одній з публікацій – вийшло друком в „шаповалівсько-винниченківському” органі (Невже 1923). Як наслідок, на шпальтах

„Червоного шляху” вийшов другий публічний лист, підписаний Г. Косинкою, В. Підмогильним, Т. Осьмачкою.

Троє згаданих письменників пояснювали появу своїх творів в ідеологічно ворожому журналі (тобто в „Новій Україні”) складнощами радянського літературного існування. Їхня відповідь звучала і як відповідь Миколі Хвильовому, хоча прізвище останнього в опублікованому ними листі не пролунало. Натомість вони зробили випад у бік В. Коряка та В. Поліщука. Підписанти зазначали, що В. Поліщук і В. Коряк пропонували читачеві лише „дешевий крам”, тобто не мали у своїй творчості нічого творчого, а проте – як можемо інтерпретувати ці закиди – отримували доступ до друку в новому радянському журналі. В цілому ж лист В. Підмогильного, Г. Косинки, Т. Осьмачки звучав доволі безкомпромісно і не містив пророкованого Миколою Хвильовим каяття. Радше навпаки: письменники писали про цькування та безпідставні політичні підозри, яких вони зазнавали в Радянській Україні (Косинка, Підмогильний і Осьмачка 1923).

На тлі багатьох взаємних викривальних статей на сторінках „Нової України” і „Червоного Шляху” особливо непримиренно прозвучав текст В. Винниченка „Знаменна подія”, спеціально присвячений журналові „Червоний шлях” (Винниченко 1923). Винниченко вважав харківський часопис чимось іншим і чимось більшим, аніж звичайне друковане видання. „Червоний шлях” Винниченко назвав „Чекістським шляхом”, трактуючи його існування як тимчасову поступку радянського режиму українській стихії, маскуванню намірів повного поневолення України. Він писав:

Москва з цього журналу робить собі трибуну українською мовою, причому участь <...> культурних українських робітників має служити їй санкцією перед українськими масами в усіх злочинствах, що їх вона чинила й чинить супроти українського народу та його держави (Винниченко 1923: с. 14).

І звичайно, Винниченко нагадував читачеві, що поштовхом для появи „Червоного шляху” стало існування „Нової України”. Саме таку думку, як йшлося вище, висловлював і В. Поліщук.

Літературний зміст „Червоного шляху”, на Винниченкову

думку, був здебільшого „нудним” і „сірим”. Особливо дісталось Валер’янові Поліщуків та його поемі „Адигейський співець”.

Ні формою, ні змістом, – писав Винниченко, – вона не становить ніякої вартості для української культури. Але цікаве в ній те, що нею починається журнал, а вона в віршованій формі претендує на розгляд *національної* проблеми (Винниченко 1923: с. 25).

Винниченко, безумовно, мав рацію у тому, що в першій половині 1920-х років національне питання залишалось центральною проблемою і для радянських політиків, і для В. Поліщука, і для нього самого.

У „Новій Україні” з’являлися й інші випадки на адресу Валер’яна Поліщука (Оль 1923; NN 1923), причому вони були йому добре відомі. Так, уже на початку січня 1924 року в листі до дружини Поліщук зауважував: „Винниченко знов зробив мені бенефіс. Мерсіс-с йому” (Поліщук 1997: с. 65). Попри заборону еміграційної преси на території Радянської України, представники її літературного цеху доволі оперативно дізнавалися про закордонні літературні події.

На тлі критичних емігрантських випадів у бік В. Поліщука та радянських виступів проти В. Винниченка доволі специфічно виглядало одне з повідомлень у хроніці „Червоного шляху”, де рекламували російськомовну хрестоматію під назвою „Освобожденній труд” і куди, крім творів російських та єврейських авторів, увійшли твори українців, причому цими українцями були, крім Т. Шевченка, В. Винниченко та В. Поліщук (Ukrainica 1923).

В історії з Винниченковими оцінками творчості Поліщука не було б нічого особливого, якби не існування ширшого, політичного й культурного контексту, в світлі якого їхня заочна комунікація другої половини 1920-х років набуває додаткового виміру та масштабу. Йдеться про те, що кожен з літераторів, підтримуючи у дорадянський період принципи української автономії та демократії (уособлювані владою УНР), на різних етапах життя намагався примирити свій український націоналізм із радянською ідеологією та пролетарсько-більшовицькою політикою.

Уперше Валер’ян Поліщук побачив Володимира Винниченка

6 жовтня 1918 року. Як делегат від Луцького земляцтва, В. Поліщук був присутній на відкритті першого Державного українського університету в Києві, де слухав виступи гетьмана П. Скоропадського, В. Винниченка та інших політиків. Ось як В. Поліщук записав у щоденнику свої враження:

Зате які овації Винниченку як голові Національного Союзу. Я сам дрижав і казився. Щось приваблююче в ньому. А який оратор. Як ясно, чітко і задушевно говорить. От так прямо бере тебе за найкращі струни душі і грає на них. Як візьме рукою, і покаже, що досі була українська нація етнографічним матер'ялом, а тепер ввійшла в сім'ю європейських культурних народів <...>. „Нація може бути без всього, але без школи вона не нація”. Говорили і другі діячі відродження України. Степаненко, Шаповал, Стасюк, Чехівський (Поліщук 1997: с. 105–106).

Ще одна важлива подія, яка, хоч і не вийшла у публічний простір, а проте яскраво ілюструє Поліщуківу реакцію на культурну атмосферу раннього радянського періоду. Йдеться про те, що у квітні 1921 року він посперечався з Миколою Любченком через заборону постановки на сцені Шевченківського театру „Великого Молоха”. Поліщук не погоджувався з вердиктом, відповідно до якого В. Винниченко показував перевагу індивідуума над колективом.

Ну коли й це вже політика, – обурювався Поліщук, – то тоді яка ж зараз Азія на Вкраїні в мистецтві. <...>. Врешті ж треба розв'язати питання про взаємовідносини „я” і колективу так, щоб все було ясно. Не розчерком пера рішаються світові проблеми, і не Любченко у Києві це зробить. <...>. Якраз, на мою думку, її треба ставити перед усіма, хай розв'язують (Поліщук 1997: с. 54).

Переказана Поліщуком ситуація була лише одним штрихом із радянського культурного життя, де наявність інформації про діяльність митців-емігрантів, переговори про видання їхніх творів та заклики повертатися в радянську Україну співіснували з цензурою, заборонами та інвективами на їхню ж адресу.

Несподіване для Поліщука і Винниченка спілкування трапилося в 1927–1928 роках. Розпочавшись зі справи про

друкування Винниченкових творів у Радянській Україні, воно оприявнило зацікавлення творчістю один одного та проблемами національного літературного розвитку, вивищившись над взаємним скептицизмом.

У свідченнях під час арешту В. Поліщук доволі детально розказав, чому і як зав'язалося його листування з В. Винниченком. Ось як звучали його пояснення:

Влітку 1927 року під час роз'їзду всіх членів Правління УТОДІКа з Харкова, Правління лишило мене на господарстві, оскільки я жив на дачі в Люботині. Тоді прийшов на адресу УТОДІКа лист від ВИННИЧЕНКА про те, щоб вирішити кілька практичних питань з його гонораром. З цим листом я пішов у Наркомпрос, адже УТОДІК був у системі НКП і показав його ПОЛОЦЬКОМУ. ПОЛОЦЬКИЙ і розлумачив мені, що ВИННИЧЕНКОВІ слід відповісти у доброзичливих тонах і зробити те, що він просить. Я і написав від УТОДІКа свій перший лист (Поліщук 1934–1935: с. 117).

Наступну вістку за кордон, як можна зрозуміти із Поліщукових слів, разом із другим випуском журналу „Авангард” він доручив відправити одному зі співробітників однойменної організації („Авангард”). В журналі була надрукована Поліщукова стаття, назву якої він не уточнив, але її можна встановити. Йшлося, найбільш імовірно, про „Розквіт української літератури”, надруковану в „Мистецьких Матеріялах Авангарду” (1929).

Стаття „Розквіт української літератури” дає розуміння того, чим вона могла бути цікава саме Винниченкові. Текст В. Поліщука є схематичним оглядом історичного поступу української літератури, але з важливими акцентами: використовуючи марксистську фразеологію, Поліщук доповнював її антиколоніальними та націоналістичними ідеями, відповідно до яких трактував українську літературу як літературу світового рівня, здатну вступати у конкурентне змагання з російською „за пролетарське первородство”. При цьому окрему увагу Поліщук приділяв емігрантському письменству, включивши його прорадянське і нерадянське крило в єдиний український культурний рух. Він нагадував, що в різних частинах України (які перебували під

юрисдикцією Польщі, Румунії й Чехословаччини) також працюють українські митці, після чого поставив В. Винниченка в один ряд із І. Франком та Лесею Українкою, називаючи їх тими, які „переступили межі своєї доби і являлись представниками ідей, що їм історія судила розгорнутись у наступну добу, в новітню добу, в добу диктатури пролетаріату” (Поліщук 1929b: с. 63).

Про відповідь Винниченка на листи від Поліщука дізнаємося із матеріалів заведеної на останнього радянської кримінальної справи. Як повідомляв письменник під час допитів, від Винниченка він отримав

два листи, один із вдячністю за клопоти по лінії захисту авторських інтересів, а також за ту інформацію про укр<аїнську> радянську літературу, яка була в статті. Другий лист його був відповіддю на мою пропозицію, щоб ВИННИЧЕНКО став українським ГОРЬКИМ. Він відповів у тому смислі, що це важко (Поліщук 1934–1935: с. 117).

Наявну в Поліщуківій кримінальній справі інформацію про листування з Винниченком підтверджують дані з іще одного, донедавна закритого джерела. Завдяки сучасній публікації щотижневих зведень секретного відділу ДПУ з’ясувалися додаткові аспекти їхнього епістолярного діалогу. Ось цей документ, датований 1928 роком:

Після виходу в світ „Соняшної машини” ВИННИЧЕНКА, український літератор В. ПОЛІЩУК, що очолює літературну групу „Авангард”, написав ВИННИЧЕНКОВІ листа, в якому вітає його та пише про надію скоро побачитися в Україні. Недавно ПОЛІЩУК отримав від ВИННИЧЕНКА відповідь, в якому він пише: „Мене тішить, що в Україні є ще люди, що вміють цінувати мої труди”. ВИННИЧЕНКО у листі висловлює надію на те, що цей лист є першою ланкою у справі встановлення листування між ним і українськими письменниками (Даниленко 2012: с. 406).

Поліщуків активність у напрямі налагодження стосунків із Винниченком та іншими закордонними митцями була не просто невинною, а усвідомленою цілеспрямованою роботою, яка мала на меті формування єдиного, хоч і етнічно розмаїтого, українського

культурного простору. Про це виразно свідчить, крім іншого, концепція радіожурналу „Етер”, який почав працювати у Харкові 6 березня 1927 року. Обґрунтовуючи значення такого мистецького радіопроєкту, Поліщук пояснював:

Як відомо, радіо-хвилі не знають кордонів. Ви відчуваєте, що це значить? <...>. *Через кордони, через заборони і скорпіони жандармерії трудова українська нація живе одним життям, зміцнюється її революційна ідеологія.* Життя радянської системи просякає свідомість тих мас населення Галичини, Буковини, Волині, що не можуть бачити ні нашої газети, ні нашої книжки, ні малюнку. І от, поставивши могутню радіо-станцію, ми виявляємо свою творчу експансію на захід, організуємо в першу чергу близьких до себе мовою й культурою своїх братів-українців <...> (Поліщук 1929а: с. 140).

Міркуючи про геополітичні та національні засяги актуальної української культури, серед її творців Поліщук називав і старше покоління письменників (Миколу Вороного, Гната Хоткевича, Миколу Філянського), і українських емігрантів, і творчість російських та єврейських авторів, які працювали в Україні.

Крім того, згадуючи про діяльність радіожурналу, Поліщук зауважував, що у ньому „передавались неопубліковані твори Винниченка, Підмогильного <...>” (Поліщук 1929а: с. 141). І якщо поява в радіоефірі невідомих творів Підмогильного, який був близьким Поліщуковим товаришем з 1918 року, не видається дивиною, то те, як потрапляли неопубліковані тексти Винниченка на радіоефір до Поліщука, досі залишається нез’ясованою обставиною.

Історія контактів між В. Поліщуком і В. Винниченком завершилася тим, що під час слідства арештованого В. Поліщука допитували про знайдені у нього приватні адреси українців-емігрантів (Володимира Винниченка, Марка Бардаха, Антона Павлюка), що були долучені до справи як речовий доказ контактів із закордоном. Утім, згаданими адресами Поліщуківі контакти з українцями-емігрантами не обмежувалися.

Один із найпомітніших діячів української еміграції в Західній Європі Микита Шаповал увійшов в український громадський,

політичний і літературний процес на самому початку ХХ століття. У минулому був співредактором і критиком „Української хати” (Київ, 1909–1914), дещо пізніше – співзасновником місячника „Шлях” (Київ, 1917–1919). На сторінках „Шляху” з’являлися твори О. Олеся та В. Поліщука. На межі 1924 і 1925 років, тобто саме тоді, коли В. Поліщук відвідував Прагу, М. Шаповал працював одним із редакторів „Нової України”.

З’ясовуючи інформацію про неофіційні закордонні зустрічі Поліщука, радянські слідчі випитували, чи бачився він у Празі з Микитою Шаповалом (Поліщук 1934–1935: с. 88). Поліщук дав заперечну відповідь і, найбільш імовірно, вона була правдивою. Щоправда, письменник не забував про свого давнього знайомого, що й зафіксовано в одному з фрагментів книжки „Розкол Європи” (1925). Її автор зазначив:

Російське та українське студентство <...> розпадається, не вважаючи на широченну гаму різних політичних відтінків, на дві основні групи: радянців і нерадянців. <...>. До нерадянців належать прибічники Шаповалівського „Громкому” (громадський комітет) і різні інші <...> (Поліщук 1925: с. 64).

Громадський комітет у Празі і справді був однією з найвідоміших українських організацій, а от репліка про її очільника Шаповала підтверджує те, що Поліщук цікавився долею колишнього колеги.

За свідченнями Поліщука, 1918 року він приєднався до організаторів протигетьманського повстання і працював у цьому напрямі з Микитою Шаповалом, складаючи „заклики до селян проти німців і гетьмана” (Поліщук 1934–1935: с. 1). Тут слід зауважити: під час радянського слідства письменник повторив те, чого й не приховував, оскільки ще за дванадцять років до свого арешту, в опублікованій 1925 року автобіографії, він повідомив про вступ „до Чорноморського Коша, що був тоді у Ворзелі під Києвом” і „був секретарем Микити Шаповала у адміністративному відділі, що він ним завідував. <...> З Чорноморським кошем я вступив у Київ” (Капустянський 1925: с. 33).

Додатковим підтвердженням правдивості факту співпраці Поліщука і Шаповала слугують і дві статті письменника. Одна з них побачила світ у грудні 1918 року в газеті „Відродження” (м. Київ)

(Поліщук 1918), а інша – у січні 1919 року в газеті „Республіканець” (м. Катеринослав) (Наказ 1919). Друга зі згаданих публікацій містила інший нюанс, аніж той, що його Поліщук подавав у біографії радянського періоду: у статті 1919 року співпрацю з Шаповалом він означував не як адміністративну, а як політичну, оскільки на той час поділяв погляди Української Партії Соціалістів-Революціонерів і як „партійний робітник” (але не член партії) був кандидатом на Трудовий Конгрес (Наказ 1919).

До автобіографічного фрагмента 1925 року про зустріч із Микитою Шаповалом (яка відбулася наприкінці 1918 року) Поліщук додав публіцистичний коментар про те, що

особливо-брудною лайкою кидав і на мене Шаповалів і Винниченків орган „Нова Україна”, у 1923 р., коли вони опинилися у жмутку тупої й скаженої еміграції, а я працював у лавах пролетарських письменників „Гарт”, на дійсно новій Радянській Україні (Капустянський 1925: с. 33).

Якщо із цієї цитати усунути емоційний пасаж про дві України (радянську й еміграційну), факти Поліщукового життя лишаються незмінними: співпраця з М. Шаповалом у дорадянський період та відгуки про Поліщука в журналі „Нова Україна”, одним із редакторів якої був також М. Шаповал.

Під час слідства над В. Поліщуком з’ясувалися й інші деталі: саме через В. Поліщука, який вирушав з Києва до Кам’янця-Подільського наприкінці зими або початку весни 1920 року, Йосип Безпалко передавав якісь документи Володимиру Чехівському (Поліщук 1934–1935: с. 88). Це відбувалося саме тоді, коли Микита Шаповал працював Міністром земельних справ в уряді Чехівського періоду Директорії. Безпалко був тією людиною, яка посприяла Поліщуковому вступу до Кам’янець-Подільського університету (відкритий 22.10.1918 р.). Згадуючи тодішнє студенське життя, Поліщук зазначав: „В університеті росли радянські симпатії. Допомогали тому й виступи на університеті Чехівського – кол. прем’єра Директорії, що проповідував християнський комунізм, з підкресленими симпатіями до радянської влади <...>” (Капустянський 1925: с. 39). Сказане Поліщуком відповідало реальному стану справ: Чехівський справді

міг впливати на „полівіння” Поліщуківих політичних поглядів у тому сенсі, що до ідей національного та соціального визволення, якими він переймався під час існування УНР, додалася думка про потребу порозуміння з більшовицько-російськими силами. Після того, як на початку серпня 1920 року Червона Армія остаточно захопила Кам'янець, В. Чехівський залишився на підрадянській Україні. Всі ці факти свідчать про доволі складний політичний і світоглядний клімат, в якому перебували молоді учасники українського національного руху, перш ніж остаточно пристати на радянський бік.

Уже будучи відомим письменником, на межі 1924–1925 рр. Поліщук вирушає в західноєвропейську поїздку разом із Павлом Тичиною та Олесем Досвітнім. Крім Німеччини і Франції, вони відвідували Чехословаччину, столиця якої стала тоді найбільшим європейським центром української еміграції.

В одному з репортажів соціалістичного журналу „Культура” (м. Львів) з'явилася інформація про виступ у Празі трьох письменників із Радянської України. Прикметно, що один зі свідків події виокремив саме Поліщуківі виступи. На думку дописувача, запальний оптимізм Поліщука найбільшою мірою підтримував образ істинного представника радянського світу, здатного протистояти ідеологічним супротивникам:

Справді, коли доводилося бачити, як та частина аудиторії, що з презирством відносилася до всего того, що називається пролетарським мистецтвом, під час відчиту Поліщука зникла та з кислим обличчям, похнюпившись сиділа в своїх кріслах, затративши десь свою готовність до бессервісесерського посмішкування, – мимохідь виринала думка, що це ніщо інше, як німе признание своєї нікчемності, повного банкрутства своєї „еміграційної місії”, свого майбутнього „культурного післанництва” на просторах „зварваризованої” України (А. Г. 1925: с. 55).

На третій вечірці-зустрічі у Празі, де радянські письменники відповідали на запитання присутніх, емоційна напруга між слухачами та президією переросла у загальне гучне хвилювання. Причина полягала у тому, що представники радянських гостей, покликаючись на прохання поліції, зажадали, аби кожен, хто

ставити запитання, подавав при цьому ще й свою домашню адресу. Через це „зчинилася дійсна буча, триваюча яких 15 хвилин, з окликами: «тут не чека!», «не дамо адрес для Г.П.У!» і т. д.» (А. Г. 1925: с. 56). При цьому кожна зі сторін, тобто і прорадянськи налаштовані активісти, і їхні опоненти, вважали себе переможцями цього ідеологічно-психологічного протистояння.

Як підсумував автор допису „«Гартованці» в Празі”,

не важно, що і як думає протирадянська еміграція. Не до них приїхали „гартованці” і не для них робили вечірки. Важно те, що вони своїми літературними вечірками наглядно доказали, що на радянській Україні повстає нова, життєрадісна українська поезія, яка є одним із проявів нового життя на Україні (А. Г. 1925: с. 56).

Насправді, такі поїздки були не тільки туристичними і творчими рейдами, а й пропагандистськими, причому абсолютно всі їхні ініціатори й учасники добре це усвідомлювали. Як, приміром, засвідчував В. Поліщук, одне із завдань, яке ставили перед письменниками радянські уповноважені, полягало в тому, аби зустрітися з Олександром Олесем та спонукати його повернутися в УРСР (Поліщук 1934–1935: с. 86).

Поїздка трьох „гартованців” у Прагу проходила на тлі окремої кампанії навколо імені Олександра Олеся, ювілей творчості якого відзначали у Празі 1923 року. Від імені радянських студентів, які навчалися в Чехословаччині, в радянській пресі з’являлися привітально-звернення до поета. Олеся вітали як „співця бувших рабів” і закликали „зрушитись зі смертельного роздоріжжя та віддати свої сили для розвитку й пишного розцвіту культури й ідей волі Робітничо-Селянської України” (Одвертий 1924). Пронизував подібні публікації лейтмотив про дві України (радянську та емігрантську), причому в дещо завуальованій манері поета-емігранта Олександра Олеся протиставляли всій українській еміграції, яка, мовляв, хотіла вкласти йому „в руки рушницю проти українського селянина й робітника” (Одвертий 1924а). У типовій для радянського пропагандистського дискурсу манері, заклики до Олеся пристати на бік влади Рад супроводжувалися цілком іншими публікаціями (карикатурами про поворот емігрантів в Радянську Україну та саркастичними твердженнями про нього як про

письменника старих літературних традицій). Хоча твори Олеся друкувалися в Радянській Україні, ввозити закордонні видання його літературного доробку було заборонено. Так, Павло Христюк у листі до Олександра Олеся від 1 листопада 1923 року повідомляв, що книжки авторства В. Винниченка, О. Олеся та М. Грушевського були в нього конфісковані під час в'їзду на радянську територію (Лисенко 2007: с. 143). Не менш показовий інший факт: від імені Григорія Гринька (Народний комісар освіти в 1920–1922 рр.) Олександрові Олеся передавали застереження стосовно відзначення його творчого ювілею на еміграції (Лисенко 2007: с. 132–133).

Під час поїздки у Прагу відбулося неофіційне побачення радянських літераторів з Олександром Олесем. У документах по справі арештованого Поліщука йшлося про те, що від імені і з підписом працівника радянського посольства Дегтярьова трьом письменникам-мандрівникам принесли у готель записку-пропозицію про побачення з Олесем (Поліщук 1934–1935: с. 17). А от в архіві Інституту літератури НАН України збереглася записка, написана рукою В. Поліщука і адресована до О. Олеся, з ідеєю зустрічі в готелі без гамору і свідків (Лисенко 2007: с. 149–150). Якщо врахувати ці дані, то виходить, що існували дві записки: одна була узгоджена Олесем і Дегтярьовим, а інша – ініційована Поліщуком та його товаришами. Сам Олесь у листі до Олени Журливої зауважував, що їхнє побачення вийшло доволі теплим, хоча вони не зійшлися у поглядах на нові літературні форми (Лисенко 2007: с. 150).

У книжці „Розкол Європи” (1925), жанр якої Поліщук схарактеризував як „художньо-соціальні та побутові нариси”, невеликий фрагмент присвячено Олександрові Олесеві. Автор нарисів жодним словом не згадав про зустріч із поетом у Празі, подавши натомість напівсатиричний образ класика:

Олесь – та велика дитина почуття, який зотягнувся в цупкі лапи того жахливого побуту, починаючи од стиснутого життя на стипендію чехів, та за кабальні суми своїх видавничих спекулянтів. Він прагне тільки одного – потрапити на Україну, пройтися попід вербами, поїсти тараньки й спочити... Спочити, спочити... А підсвідомо мариться – і пописати. Це основний тон – і не одного Олеся. Мабуть, після того Олесь ще б написав щире-щире, ліричне

прокляття тим, хто його підбуриє виїхати з рідного краю і ґрунту – так, як познувався він вже з них в сатирах своєї „Перезви”. Тепер він пише дитячі казки <...>. Про емігрантів і для них же писати – це значило б бути мертвим і для мертвих (Поліщук 1925: с. 66–67).

Щоб підкріпити правдоподібність своїх емоційних узагальнень, Поліщук використав той факт, що 1921 року у Відні вийшла збірка сатиричних Олесевих віршів про еміграцію під назвою „Перезва”, а 1923 року її перевидало українське кооперативне видавництво „Книгоспілка”.

Олександр Олесь був активним посередником у діалозі В. Винниченка з радянським представництвом за кордоном. Принаймні на це вказують щоденникові записи В. Винниченка 1922–1925 рр., відповідно до яких через Олесю йшло листування з радянськими видавництвами щодо Винниченкових видавничих і гонорарних питань. Олесь пересилав листи Винниченка в Радянську Україну й був одним із тих, хто вів перемовини про радянську публікацію роману „Соняшна машина”. Прикметно, що під час усіх цих справ також виринали прізвище Дегтярьова. Приміром, у Винниченкових записах від 31 січня 1925 року зафіксовано, що після попередніх домовленостей, які велися через Олесю, відбулася зустріч із Дегтярьовим. Ось яке враження лишив Винниченко про свого колишнього однопартійця:

Смішно: майже хлопець, навряд чи освічений, колишній незначний член партії, майже вирішує долю моєї праці. Одягнений шикарно, а ми троє (Олесь, Сірий і я) убогенько. Він – „представник пролетаріату”, „комуніст”, а ми – „слуги буржуазії”, „контрреволюціонери” (Винниченко 1983: с. 508).

Дегтярьов виступав одним із рецензентів „Соняшної машини”, хоча у підсумку його негативний відгук про роман не перешкодив радянській публікації.

У творчому житті В. Поліщука, яке розпочалося у дорадянський період, О. Олесь так само відіграв певну роль. Завдяки Поліщуківим записам дізнаємося, що 31 жовтня 1918 він отримав інформацію про те, що „майже рецензію на мої твори дав Л.Н.Вісник. Олесь написав: «У автора є хист, але друкувати ще

рано»” (Поліщук 1917–1918: с. 108–109). Автор щоденника Поліщук згадував Олександра Олеся в контексті зустрічі зі Станіславою Корвин-Павловською та позитивним відгуком на свої віршові твори Наталі Романович-Ткаченко. З наведеної цитати можемо зробити висновок про літературне середовище, в якому Поліщук шукав авторитетного схвалення, і що Олександр Олесь став для Валер’яна Поліщука одним із перших літературних критиків.

Попри іронічні згадки про О. Олеся у текстах радянського часу, Поліщук продовжував цікавитися його творчістю. Зокрема, про Олесеєве видання творів ішлося у Поліщуківому листуванні з Павлом Ковжуном. Так, під час обшуку на квартирі в Поліщука було знайдено лист від АНУМ (Асоціація Незалежних Українських Мистців) за підписом П. Ковжуна. У документі зі слідчої справи наведено три витримки з Ковжунового листа до Поліщука (датований 22 березня 1934 року). Перша цитата: „...Щодо ХІ тому Олеся, то завтра Вам висилаю його. Я б уже давно його вислав та його зміст є особливий від інших томів, тому я вагаюся, чи його висилати...” (Поліщук 1934–1935: с. 71). Друга цитата:

...Не гайтеся висилкою книжок, які обіцяли. Особливо „Рух” висилайте. Розуміється, і це треба говорити другий раз, що ми дуже цікаві на Вашу книгу „До серця Азії”. Певно вона ще не вийшла і з тої причини, яка зазначена в останньому виданні „на Герць”, яке на днях мав я нагоду отримати й перечитати... (Поліщук 1934–1935: с. 71).

Третя витримка:

...Нам було б дуже приємно, аби можна було продавати „Мистецтво”, тим більше, що наші фінанси є погані, а кожне видання приносить великі дефіцити. Але це ми могли би зробити тільки на замовлення Ваших книгарень. Бо те, що Ви радите звернутися тут за порадою – безнадійне. Тут, як на зло, сидять такі малороси, що всі дивуються, як таких дурнів висилається за кордон. Хіба для компрометації, а вже говорити з ними про мистецтво – гадаю, що то само, що розкидати перли перед ... і т. д. Колись справді були культурні люде (Поліщук 1934–1935: с. 72).

Останній фрагмент стосувався Львівського радянського консульства та бажання обох фігурантів листування нелегально поширювати літературу на території УРСР. Не дивно й те, що іронічно-саркастичні нотки у бік Олеся відсутні в приватному листуванні. Вони вочевидь були ритуальними і призначалися для офіційного радянського дискурсу.

Як відомо, з 1921 року Павло Ковжун мешкав у Львові, а його ранішнє мистецьке життя було пов'язане з Києвом, передусім – із Михайлом Семенком та їхньою спільною футуристичною діяльністю.

Східна Галичина, що стала частиною II Речі Посполитої після Ризького договору 1921 року і додатково була легітимізована у цих межах 1923 року Радою послів великих держав у Парижі, розцінювалася радянською державою як важлива зона геополітичного впливу. За логікою радянського керівництва, міжнародне визнання СРСР мало суттєво послабити гостроту питання про українську самостійність, а відтак – зменшити кількість її прихильників, погіршити становище українських закордонних кіл та применшити антирадянські настрої серед них.

Існує кілька статей В. Поліщука, написаних у радянський період, які він спеціально присвятив Галичині. Одна з таких, що була написана у скорому часі після відділення Галичини від України, зафіксувала реакцію письменника на ідеологічний і геополітичний поділ українських земель. „Справжні поети, – палко зазначав письменник, – остались тут, бо вони знають, що слово їхнє має бути «на сторожі українського народу», а не в Парижі, Відні, Празі чи Варшаві, а тут на Вкраїні” (Сонцвіт 1922: с. 56). В тодішніх уявленнях Поліщука місто Львів, хоча й не було центром української еміграції, а проте – як територія літературного символізму – хибувало на творчий консерватизм. Поліщук навіть покритикував П. Ковжуна, протиставивши йому творчість В. Меллера та М. Кірнарнського. Втім, різкий поділ на закордонних і радянських митців досить скоро ослабнув, навіть зник із Поліщуківського дискурсу. По суті, він повернувся до іще ранішніх ідей про творення української культури прогресивними українськими силами, поєднуючи у такій візії національні та пролетарські культурні ідеї. Приміром, невеличка публікація 1923

року, присвячена одному з львівських видань „лівої” частини літераторів, не містила поррахунків з емігрантами. Автор інформував, що в журналі „Нова культура” можна ознайомитися з творами Г. Косинки, І. Кулика, М. Семенка, В. Бобинського (Міше-Нама 1923). На сторінках цього журналу в 1923 і 1924 рр. виходили статті та поезії й самого В. Поліщука.

В 1927–1928 рр. В. Поліщук відбув другу мандрівку країнами Західної Європи. Відвідавши по дорозі Львів, він залишив низку важливих фактів і оригінальних вражень, зокрема про львівські зустрічі з Олексом Новаківським, Михайлом Рудницьким, Петром Козланюком, Степаном Тудором, Василем Щуратом, Федем Федорцівим (Поліщук 1931). Поліщуківі описи Львова та інших європейських „буржуазних” міст майже позбавлені ідеологічних оцінок. Натомість – багато авторського зацікавлення, подиву, замилювання, зануреності в атмосферу, навіть розмисли про символізм та інші „буржуазні” стилі не містять негативних конотацій.

1928 року для журналу „Плуг” Поліщук підготував статтю, присвячену виходу журналу „Вікна” (Львів), відповідальним редактором якого був Василь Бобинський (Сонцвіт 1928). Саме із цим прізвищем пов’язана одна з радянських провокацій стосовно В. Поліщука.

Переїхавши в радянський Харків, В. Бобинський був арештований 1933 року. А в серпні 1934 року, коли Поліщук прибув на Всесоюзний з’їзд письменників у Москву, до нього в готель прийшов незнайомий. За словами самого письменника, анонім „запропонував, чи не хочу я поїхати на будівництво каналу Волга-Москва, де працюють українці і між ними Бобинський. Я сказав, що якби цього хотів, то звернувся б в НКВД” (Поліщук 1934–1935: с. 105).

Подібні підозрілі історії траплялися з Поліщуком і під час відвідин Праги та Львова. У першому випадку він розповідав про пересування містом „під доглядом найкращої в світі охоранки” (Поліщук 1925: с. 53), у другому – запримітив у кав’ярні дивного „піжона” з фотоапаратом (Поліщук 1931: с. 26). Втім, якщо у двох описаних випадках під час закордонних мандрів він висловлював радше припущення, то у випадку з московською

поїздкою йшлося про реальну ситуацію.

У нарисах „Рейд у Скандинавію” Поліщук кілька разів згадував 1920 рік, порівнюючи Галичину та Волинь минулих часів із тим, якими він їх побачив 1928 року. З цих уривків читач міг легко здогадатися, що його мандрівка в Західну Україну не була першою. Зрештою, він сам був вихідцем із тієї частини України, яка стала частиною II Речі Посполитої і де продовжувала мешкати його родина.

Згаданий щоденниковий запис Поліщука від 6 жовтня 1918 року про відкриття українського університету в Києві містив ремарку про іще одного промовця, присутність якого на урочистій акції знаменувала ідею єдності українських земель. Поліщук зауважував:

А Цегельський, посол Австрійського парламенту. Як він каже: ми і задримо і радіємо. Київські бані тягнуть всі наші серця. Ми всі сюди линемо до чудового Києва. Ми думали, що раніш те огнище буде у нас, але ви опередили. Зате тепер ми вже діждемо. Така упевненість в боротьбі, це галичани тільки можуть бути такими (Поліщук 1917–1918: с. 106).

Наступні історичні події, скеровані ідеєю української єдності, також знаходили відображення у публіцистичній діяльності В. Поліщука.

У січні 1919 року В. Поліщук перебував у м. Катеринослав. Одна з його статей вийшла 4 січня 1919 року в газеті соціалістичного напрямку „Республіканець”, що її видавав Штаб Республіканських військ Катеринославщини, свідчить про нього як про активного учасника громадсько-політичного життя. Тодішні Поліщуківі погляди на українську справу включали не лише політичну підтримку Директорії та соціальних реформ (передача влади „трудовому народу”), а й ідею об’єднання всіх українських земель. Саме проблемі „великої України” він і присвятив свою статтю, спираючись на висловлювання М. Шаповала про потребу не прогаяти історичний шанс. Поліщук зазначав: окрім зайнятих Польщею українських територій (Львів, Перемишль, Холмщина), крім Криму й окремих повітів Донщини, „треба злити в один моноліт ті частини одноцільного українського народу, як Галичина, Буковина, Угорська Русь й Кубанщина” (Поліщук 1919). Через

18 днів після цієї публікації на Софіївській площі в Києві було проголошено Акт злуки між УНР і ЗУНР, підготовка до якої тривала попередні місяці. Грамоту про об'єднання ЗУНР із землями Східної України зачитував Лонгин Цегельський.

Аналіз творчих зв'язків В. Поліщука дає підстави зробити висновок про перманентну потребу українських письменників по різні лінії радянського кордону підтримувати діалог, початок якого був закладений у період українського національного відродження дорадянського часу. Як показують різноманітні тексти і документи, культурно-історичний дискурс В. Поліщука був насичений великою кількістю персоналій і тем, вивчення яких доповнює біографію письменника, розуміння його світоглядних позицій і культурних орієнтирів. І в публікаціях 1918–1919 рр., і в діяльності радянського періоду Поліщук ретранслював ідею „великої України”, тобто візію її територіальної й культурної єдності, комунікативно відкритої та конкурентоспроможної на міжнародному рівні. Поліщуківі контакти з письменниками-емігрантами були однією з важливих складових його цілеспрямованої діяльності з метою формування української культури як національно самосвідомої, цілісної та модерної.

А. Г. (1925). „Гартованці” в Празі (Лист із Праги). *Культура*, № 4, с. 51–56.

Винниченко, В. (1923). Знаменна подія. *Нова Україна*, № 6, с. 8–27.

Винниченко, В. (1983). *Щоденник. 1921–1925*. Ред. Г. Костюк. Упоряд. і прим. О. Мотиля. Едмонтон, Нью-Йорк: Канадський інститут українських студій, т. 2, 700 с.

Даниленко, В. (2012). *Українська інтелігенція і влада. Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927–1929 рр.* Київ: Темпора, 756 с.

Капустянський, І. (1925). *Валер'ян Поліщук*. Харків: ДВУ, 172 с.

Кароль, С. <Хвильовий, М.> (1923). Художні матеріали в „Новій Україні”. *Червоний шлях*, № 2, с. 304–311.

Косинка, Г., Підмогильний, В. і Осьмачка, Т. (1923). <Лист до редакції>. *Червоний шлях*, № 4–5, с. 289–290.

Лисенко, Н. (2007). Творчі матеріали та листування О. Олеся в його еміграційному архіві. *Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія*. Київ: ПЦ „Фоліант”, т. 3, с. 95–159.

Міше-Нама <Поліщук, В.> (1923). Журнали в Галичині. *Вісті ВУЦВК*, № 149, с. 3.

Наказ депутатам до Трудового Конгресу (1919). *Республіканець*, № 29, с. 7.

- Наш, Гр. (1922). Завдання часу. *Нова Україна*, № 1, с. 1–4.
„Невже випадково?” (1923). *Вісті ВУЦВК*, № 149, с. 3.
Одвертий лист О. Олесю (1924). *Більшовик*, № 11, с. 6.
Одвертий лист О. Олесю (спілка студентів-громадян УСРР в ЧСР) (1924а).
Література, наука, мистецтва, № 2, с. 3.
Оль, П. (1923). „Арена”, орган Всеукраїнської Федерації Пролетарських
Письменників і Митців, № 1, 1922. *Нова Україна*, № 11, с. 234–238.
Підмогильний, В. (1923). Лист до редакції. *Червоний шлях*, № 2, с. 281.
Поліщук, В. (1918). Герої Директорії. *Відродження*, № 219, с. 3.
Поліщук, В. (1919). Дванадцятий час. *Республіканець*, № 18, с. 2.
Поліщук, В. (1925). *Розкол Європи*. Харків : Книгоспілка, 112 с.
Поліщук, В. (1929а). Амальгама. *Авангард*, № 3, с. 138–144.
Поліщук, В. (1929б). Розквіт української літератури. *Мистецькі Матеріали
Авангарду*. Харків, с. 62–66.
Поліщук, В. (1931). *Рейд у Скандинавію*. Харків : Рух, 271 с.
Поліщук, В. (1997). *Блажен, хто може горіти... Автобіографія, щоденники,
листи*. Упоряд. З. Суходуб. Рівне : Азалія, 130 с.
Поліщук, В. (1934–1935). <Кримінальна справа>. *ГДА СБУ*, ф. 6, спр. 36546-
фп., оп. 1, т. 5, 355 арк.
Поліщук, В. (1917–1918). Щоденник. *Відділ рукописів Інституту літератури
НАН України*, ф. 136, од. зб. № 4, 116 арк.
Сонцвіт, В. <Поліщук, В.> (1922). Галицьке молоде міщанство (Про
„Митусу”). *Шляхи мистецтва*, № 2, с. 56–57.
Сонцвіт, В. <Поліщук, В.> (1928). Вікна поволі розчиняються. *Плуг*, № 1,
с. 71–72.
Сріблянський, М. <Шаповал, М.> (1922). Голод на Україні і проблема нації.
Нова Україна, № 6, с. 1–4.
Творча робота мистців (1923). *Червоний шлях*, № 1, с. 255–256.
NN (1923). Моня-порнографіст. *Нова Україна*, № 3, с. 182–184.
Ukrainica (1923). *Червоний шлях*, № 6–7, с. 240.

OVERSEAS UKRAINIANS IN THE SOVIET LIFE OF VALERIAN POLISHCHUK

Olesia Omelchuk

orcid.org/0000-0002-4945-595X

omelchuk_olesia@ukr.net

Department of Theory Literature

Shevchenko Institute of Literature NAS of Ukraine

4, M. Hrushevskoho str., 01001, Kyiv, Ukraine

Abstract. The vision of Ukraine as a national and cultural unity within ethnic Ukrainian lands not only did not disappear from the Polishchuk's works in the Soviet period but was purposefully advanced in his multi-genre cultural practices. Establishing creative contacts with émigré writers as well as Polishchuk's concept of a literary radio magazine became one of the most important directions of this activity. The article examines the connections of V. Polishchuk with émigré artists Volodymyr Vynnychenko, Mykyta Shapoval, Oleksandr Oles, and Pavlo Kovzhun. Analyzing their contacts, the author finds the permanent need for writers on different sides of the Soviet border to maintain a creative dialogue. The beginning for the dialogue was laid in the pre-Soviet period, that is, in the times of the UNR/Hetmanate/Directorate. In order to delegitimize the activities of Ukrainian political emigration, the idea of "two Ukraines", Soviet and émigré, appeared in the Soviet discourse of the first half of the 1920s. Despite the use of rhetoric about the existence of "two Ukraines", the main strategy of V. Polishchuk was not separation, but the combination of the proletarian image of Ukraine with national feelings and literary traditions. In a number of his publications, Polishchuk paid particular attention to the centers of Ukrainian cultural life outside the jurisdiction of the Soviet government (Lviv, Prague) investigating the life of foreign societies and artists. His texts about foreign countries were full of genuine interest. But with all frankness, part of Polishchuk's biography remained outside the official pro-Soviet discourse, existing in understatements, hints, subtexts. However, we can consider the pre-Soviet period of Polishchuk's biography as the main factor that influenced his views on the nationally determined Ukrainian cultural identity within the united Ukrainian territories.

Keywords: emigration; Volodymyr Vynnychenko; Mykyta Shapoval; Oleksandr Oles; Pavlo Kovzhun; "Red Road" ("Chervonyi Shliakh"); "New Ukraine" ("Nova Ukraïna").

References

- A. H. (1925). "Hartovantsi" v Prazi (Lyst iz Prahy) ["Hartovantsi" in Prague (Letter from Prague)]. *Kul'tura*, no. 4, pp. 51–56. (in Ukrainian).
- Vynnychenko, V. (1923). Znamenna podiia [A significant event]. *Nova Ukraïna*, no. 6, pp. 8–27. (in Ukrainian).
- Vynnychenko, V. (1983). *Shchodennyk. 1921–1925* [Diary. 1921–1925]. Edmonton, New York : Kanads'kyi instytut Ukraïns'kykh studii, vol. 2, 700 p. (in Ukrainian).
- Danylenko, V. (2012). *Ukraïns'ka intelihentsiia i vlada. Zvedennia sekretnoho viddilu DPU USRR 1927–1929 rr.* [Ukrainian intelligentsia and the government. Compilation of the secret department of the DPU of the USSR 1927–1929]. Kyiv : Tempora, 756 p. (in Ukrainian).
- Kapustiansky, I. (1925). *Valerian Polishchuk* [Valerian Polishchuk]. Kharkiv : DVU, 172 p. (in Ukrainian).

- Karol, S. <Khvylovy, M.> (1923). Khudozhni materialy v “Novii Ukraïni” [Art materials in “New Ukraine”]. *Chervonyi shliakh*, no. 2, pp. 304–311. (in Ukrainian).
- Kosynka, H., Pidmohylny, V. and Osmachka, T. (1923). <Lyst do redaktsii> [Letter to the editor]. *Chervonyi shliakh*, no. 4–5, pp. 289–290. (in Ukrainian).
- Lysenko, N. (2007). Tvorchi materialy ta lystuvannia O. Olesia v ioho emihratsiinomu arkhivi [Creative materials and correspondence of O. Oles in his emigration archive]. *Spadshchyna: Literaturne dzhereleznavstvo. Tekstolohiia*. Kyiv : PTs “Foliant”, vol. 3. pp. 95–159. (in Ukrainian).
- Mishe-Nama <Polishchuk, V.> (1923). Zhurnaly v Halychyni [Magazines in Galicia]. *Visti VUTsVK*, no. 149, p. 3. (in Ukrainian).
- Nakaz deputatam do Trudovoho Konhresu [Order to deputies to the Labor Congress]. (1919). *Respublikanets'*, no. 29, p. 7. (in Ukrainian).
- Nash, Hr. (1922). Zavdannia chasu [The task of time]. *Nova Ukraïna*, no. 1, pp. 1–4. (in Ukrainian).
- “Nevzhe vypadkovo?” [Is it a coincidence?] (1923). *Visti VUTsVK*, no. 149, p. 3. (in Ukrainian).
- Odvertyi lyst O. Olesiu [An open letter to O. Oles] (1924). *Bil'shovyk*, no. 11, pp. 6. (in Ukrainian).
- Odvertyi lyst O. Olesiu (spilka studentiv-hromadian USRR v ChSR) [An open letter to O. Oles (union of students-citizens of the USSR in the CzSR)] (1924a). *Literatura, nauka, mystetstva*, no 2, p. 3. (in Ukrainian).
- Ol, P. (1923). “Arena”, orhan Vseukraïns'koï Federatsii Proletars'kykh Pys'mennykiv i Myttsiv, no. 1, 1922 [“Arena”, organ of the All-Ukrainian Federation of Proletarian Writers and Artists, no. 1, 1922]. *Nova Ukraïna*, no. 11, pp. 234–238. (in Ukrainian).
- Pidmohylny, V. (1923). Lyst do redaktsii [Letter to the editor]. *Chervonyi shliakh*, no. 2, p. 281. (in Ukrainian).
- Polishchuk, V. (1918). Heroï Dyrektorii [Heroes of the Directory]. *Vidrodzhennia*, no. 219, p. 3. (in Ukrainian).
- Polishchuk, V. (1919). Dvanadtsiatyi chas [Twelfth time]. *Respublikanets'*, no. 18, p. 2. (in Ukrainian).
- Polishchuk, V. (1925). *Rozkol Ievropy* [The split of Europe]. Kharkiv : Knyhospilka, 112 p. (in Ukrainian).
- Polishchuk, V. (1929). Amal'hama [Amalgam]. *Avanhard*, no. 3, pp. 138–144. (in Ukrainian).
- Polishchuk, V. (1929). Rozkvit ukraïns'koï literatury [The flowering of Ukrainian literature]. *Mystets'ki Materiialy Avanhardu*. Kharkiv, pp. 62–66. (in Ukrainian).
- Polishchuk, V. (1931). *Reid u Skandynaviiu* [Raid in Scandinavia]. Kharkiv : Ruch, 271 p. (in Ukrainian).

- Polishchuk, V. (1997). *Blazhen, khto mozhe hority... Avtobiohrafia, shchodennyky, lysty* [Blessed is he who can burn... Autobiography, diaries, letters]. Rivne : Azaliia, 130 p. (in Ukrainian).
- Polishchuk, V. (1934–1935). <Kryminal'na sprava> [Criminal proceedings]. *HDA SBU*, f. 6, spr. 36546-fp., op. 1, vol. 5, 355 sheet. (in Ukrainian).
- Polishchuk, V. (1917–1918). *Shchodennyk* [Diary]. *Viddil rukopysiv Instytutu literatury NAN Ukraïny*, f. 136, od. zb. no. 4, 116 sheet. (in Ukrainian).
- Sontsvit, V. <Polishchuk, V.> (1928). *Vikna povoli rozchyniaut'sia* [The windows slowly open]. *Pluh*, no. 1, pp. 71–72. (in Ukrainian).
- Sontsvit, V. <Polishchuk, V.> (1922). *Halyts'ke molode mishchanstvo* (Pro “Mytusu”) [Galician young bourgeoisie (About “Mytusa”)]. *Shliakhy mystetstva*, no. 2, pp. 56–57. (in Ukrainian).
- Sribliansky, M. <Shapoval, M.> (1922). *Holod na Ukraini i problema natsii* [Hunger in Ukraine and the problem of the nation]. *Nova Ukraïna*, no 6, pp. 1–4. (in Ukrainian).
- Tvorcha robota mystttsiv [Creative work of artists] (1923). *Chervonyi shliakh*, no. 1, pp. 255–256. (in Ukrainian).
- NN (1923). *Monia-pornografist* [Monya is a pornographer]. *Nova Ukraïna*, no. 3, pp. 182–184. (in Ukrainian).
- Ukrainica (1923). *Chervonyi shliakh*, no. 6–7, p. 240. (in Ukrainian).

Suggested citation

Omelchuk, O. (2022). *Zakordonni ukraïntsi v radians'komu zhytti Valeriana Polishchuka* [Overseas Ukrainians in the Soviet Life of Valerian Polishchuk]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 105, pp. 147–171. (in Ukrainian).
<http://doi.org/10.31861/pytlit2022.105.147>

Стаття надійшла до редакції 30.08.2022 р.
Стаття прийнята до друку 25.09.2022 р.